

In memoriam: Aleksander Peczenik

HÅKAN GUSTAFSSON

Aleksander Peczenik avled hastigt och oväntat vid blott 67 års ålder den 19 september 2005. Det är, på många sätt, en stor förlust. Som få rättsteoretiker har Alek haft en betydande påverkan på den samtida rättsteoretiska diskussionen i Sverige. Oavsett vad man kan ha för åsikt om Aleks egen ståndpunkt i olika frågor, är det emellertid oomtvistat att han, under en trettioårsperiod, infört och bidragit till förståelsen av den kontinentala rättsteorin och dess teman. Hans produktion var otroligt omfattande och i denna nådde han långt utanför Sveriges, Nordens, ja Europas gränser. Efter sin ordinarie professur i Allmän rättslära i Lund, erhöll han som förste innehavare Samuel Pufendorfs forskningsprofessur i Lund. För drygt ett år sedan utnämndes han till professor i rättslig argumentation och retorik i Szczecin och därmed var han tillbaka i det Polen där han en gång påbörjade sin bana som framstående rättsteoretiker. Alek var också drivande i den internationella rättsteorin, på ett sätt som vi i Sverige kanske inte riktigt förstått, och presiderade sedan två år tillbaka IVR. Alek vitaliserade rättsteorin och det rättsfilosofiska frågandet i Sverige och med honom fick allmän rättslära en

unik ställning. Det är svårt att se hur någon skulle kunna axla den fallna manteln.

Skandalöst nog kommer de tre stolarna i allmän rättslära i Sverige inte att återbesättas – beslut som från både nordisk och internationell horisont ter sig som oerhört provinsialt motiverade.

Mitt allra första möte med Alek var för snart tjugo år sedan. Jag hade tenterat i ämnet Allmän rättslära och fått en, i mitt tycke, alldeles för låg poäng på ett svar. Jag tog därför mod till mig, gick bävande upp till examinatorn och begärde en förklaring till professorns bedömning av mitt svar. Jag vill minnas att frågan handlade om paradigmbegreppets användning i rättsteorin, dess för och nackdelar. Jag hade i mina parallella studier i filosofi och vetenskapsteori studerat både den logiska positivismen, Poppers kritik av den, Wittgensteins kritik av honom och, vilken var frågan här, Kuhns kritik av den då samtida vetenskapsteorin. Dessutom hade jag läst Lakatos, Feyerabend och flera andra. Mitt svar hade, enligt min mening, inte bara varit korrekt, utan dessutom hade jag, framhärdade jag, också påvisat varför Aleks fråga i grunden var fel ställd. Alek

medgav att han inte hade räknat med en juris student som också studerat filosofi (och lite annat) och gav mig därför de där extra poängen. Nå, själva sakfrågan var avklarad på mindre än en halvtimme – men vi blev sittande i flera timmar. Timmar som avslutades med att han inviterade mig till de högre seminarierna i Allmän rättslära.

Mitt »felaktiga« svar blev sålunda inledningen till en nästan två decennier lång dialog – ett samtal som påbörjades i de seminarier Alek höll hemma hos sig, där rättsteoretiska storheter från när och fjärran lade fram sina tankar, ett samtal som även fortsatte efter min flykt från Lund och som också innebar att Alek kom att föreläsa för mina studenter i Göteborg. Bekantskapen var också början till mina forskarstudier i rättsteori och rättsfilosofi, vilket i sinom tid ledde till disputation i ämnet med Alek som handledare.

Men vi var oeniga om det mesta, Alek och jag. Emellertid var vi som Alek uttryckte det, oense på de *viktiga* punkterna som verkligen betydde något i rättsteorin. Det var underordnat om min uppfattning var kontroversiell eller ej, utan att den bar ända fram i rättsteoretiskt hänseende. Han tog heller inte illa upp att vissa av honom omhuldade teser starkt ifrågasattes, utan ville nyfiket undersöka *hur* och *varför*.

Att resonera rättsteori med Alek var högst inspirerande, men ibland också frustrerande på grund av hans omfattande kunskap och oerhörda beläsenhet. Bäst kanske man kan likna det rättsteoretiska samtalet med honom som ett parti intensivt schack. Jag öppnar försiktigt med bonden Hart, han svarar med Kelsen, jag

bemöter det med *den andre Kelsen*. Han för fram springaren Alexy, jag tar Luhman. Jag för fram postmodernism, han modernism. Jag marxism, han liberalism. Han försöker med konsensus, jag anfaller med dissensus. Jag tar fram löparen Hegel, Alek flyttar tornet Kant. Jag svarar med tornet Spinoza, han gör rockad med Rawls, jag å min sida för fram den alternativa rättsdogmatiken, han griper till Savigny. Jag går hårt fram med polycentri, han hindrar min väg med monocentri. Jag blockerar med rättssociologin, han forcerar med rättsrealismen. Dekonstruktion besvaras med konstruktion. Han tar fram koherens, jag bryter diagonalen med lokal koherens. Efteråt gick vi alltid igenom schackpartiet – vilka drag som gjordes, vilka som kunde ha gjorts, vad som borde ha varit ett bättre försvar eller anfall. Var det rätt att ta löparen Hägerström istället för springaren Ross? Var Eckhoff att föredra framför Olivecrona? Var Dworkin bättre än Nozick?

Det kan te sig paradoxalt, att en rättsteoretiker som i sin egen teoribildning framför vissa omutliga ståndpunkter, i rollen som handledare kan acceptera rakt motsatta ståndpunkter. Men det är just detta som hos Alek var storstilad akademisk och vetenskaplig tolerans. Vi må ha varit oense i världsbild och i politisk preferens, men när det gällde att dra (våra olika) konsekvenser av dessa, var det de rättsteoretiska argumenten som gällde. Inte så att de var avgörande, utan snarast så att rättsteorin måste ha absolut relevans även – ja, kanske särskilt – i politiskt och moraliskt brännande frågor. Det måste finnas bäring och olika samhällsteorier måste också kunna grundas i rättsteori. I diskussioner, samtal

och handledning uppvisade Alek en sällsynt tålmodighet och en nyfiken öppenhet. Det är sällan man möter någon som på detta ärligt intresserade och djupt konstruktiva sätt förmår – och gillar – att vara slipstenen som man vässar sina argument mot.

Ense kan man vara med många, kanske alltför många. Men jag är tacksam att jag

haft förmånen att vara djupt oense – djupt oense på *väsentliga* punkter, alltså – med en sådan personlighet som Alek. Det var ett privilegium.

Håkan Gustafsson, docent i allmän rättslära, Juridiska institutionen, Göteborgs universitet.